

Özürülüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi *

Serhat Özgökçeler^a

Yusuf Alper^b

Özet: Literatürde *eziyet veren bir yaklaşım* olarak kabul edilen tıbbî model, engellilik halini “tedavi edilebilir, iyileştirilebilir veya onarılabılır bir hastalık hali” olarak değerlendirir. Bu modelin en önemli eksikliği, engelli insanı “rahatsız/hasta” insan olarak ele almasıdır. 1950’li-1960’lı yıllardan itibaren engellilere ilişkin ortaya çıkan sosyal model ise; engelliliği büyük ölçüde, *toplumun engelliliğe tepkisinin meydana getirdiği tepkinin bir sonucu* olarak ele almaktadır. Bu anlamda, kişiyi *engelli* konuma getiren, *engelin kendisi değil; toplumun engelli bireye olan - engelleyici- bakış açısıdır*. Türkiye, 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren engellilere yönelik uygulamalar için politika belirleme, yasal mevzuatı ve kurumsal yapıyı oluşturma faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. 1997 yılında Özürülüler İdaresi Başkanlığı’nın kurulması, 1999 yılında ilk “Özürülüler Şûrası”nın toplanması ve 2005 yılında kısaca “Özürülüler Kanunu” olarak bilinen yasal düzenlemenin yapılması söz konusu kesime yönelik politikadaki yoğunlaşmanın temel göstergelerini oluşturmaktadır. Bu makale, Özürülüler Kanunu’nun, sosyal model anlayışını ne ölçüde yansıttığının tespiti üzerine odaklanmaktadır. Çok kısa olarak belirtmek gerekirse, çalışmada ortaya konan tespitler, Kanun’un her iki modelin yaklaşımlarına yer veren *karma* bir modelin izlerini taşıdığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engelliler, Tıbbî [medikal] model, Sosyal model, Engelli hakları hareketi, Engellilerin sosyal hakları

JEL Sınıflandırması: H55, J08, J78, J83, K31

An Assessment of The Turkish Disability Act in View of Social Model

Abstract: The *medical* model as a trouble approach in disability literature characterizes disabled status to be “amenable to treatment, capable of improvement or illness”. The main viewpoint of the model is to assess people with disabilities who are unwell / sick. The *new - social-* model has described disability as a result of community’s affirmative-reaction since the 1950’s and 1960’s. In this context a person with a disability is exposed to biased opinions of other people or society. Therefore the social model focuses on the problematic exclusive reactions against people with disabilities. Turkey has taken a keen interest in social policy applications and legal regulation(s) for people with disabilities since the second half of the 1990’s, for instance, forming the Administration of Disabled People (1997), holding the 1st National Disabled People’s Council (1999), and introducing the Turkish Disability Act (2005). The purpose of this study is to determine implications of the social model approach for the Turkish Disability Act. Furthermore, this study demonstrates that the Act has a synthesis-approach.

Keywords: People with disabilities, Medical model, Social model, Disability rights movement, Social rights of people with disabilities

JEL Classification: H55, J08, J78, J83, K31

* Marmara Üniversitesi tarafından düzenlenen XI. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi’nde 09.10.2009 günü sunulan tebliğ metninin sadeleştirilmiş şeklidir.

^a Arş. Gör., Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, sozgokceler@gmail.com, serhat@uludag.edu.tr

^b Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, yalper@uludag.edu.tr

“Tarih,
güzellik anlayışının sürekli değiştiğinin ve
fiziksel farklılıkların ve özürlerin
bazen ilgi çekici ve hoş olarak düşünüldüğünün
kanıtlarıyla doludur.”¹

1. Giriş

Dünya nüfusunun yaklaşık olarak %10'unu [600 milyon insanı] meydana getiren engelliler, özellikle *eğitim, istihdam, kamu hizmetleri, ulaşım, iletişim, eğlenme-dinlenme olanakları, örgütlenme* ve *sağlık hizmetleri* gibi alanlarda bir takım ayrımcı/dışlayıcı tutum ve davranışlara maruz kalan bir önemli bir ‘*sosyal kategori*’ olarak nitelendirilmektedir.

En temel haklara erişimden mahrum bırakılan engelliler, tarih sahnesi içinde, önceleri, ikinci sınıf, yardıma-bakıma muhtaç, bağımsız olarak kendi yaşamını sürdüremeyen ve/veya korunmaya gereksinimi olan bireylere yönelik “*patolojik*” bir vaka olarak ele alınmıştır. Bu duruma atfen, böylesi bir algılama evreni, “*tıbbî [medikal] model*” şeklinde bir yaklaşımı karşımıza çıkarmıştır. Bu yaklaşımı, özellikle 1950’li ve 1960’lı yıllarda ABD, İngiltere gibi gelişmiş ülkelerden başlayarak, engellilere dönük “*hak-temelli hareketler*” olarak adlandırılan “*sosyal model*” yaklaşımı takip etmiştir. Bu değişiklik, engellilere yönelik politikalarda önemli bir *paradigma değişikliği*dir.

Bu çalışma, öncelikle, engellilere yönelik bakış açısındaki paradigma değişikliği olarak tanımlanan *tıbbî modelden sosyal modele geçiş sürecini* “*sosyal haklar*” bağlamında irdeleme amacı taşır. Bunu izleyen diğer bir amaç da Türkiye’de engelli haklarının gelişiminde kilometre taşı niteliğinde öneme sahip olan Özürülüler Kanunu’nun getirdiği engelliler anlayışı ve yaklaşımının sosyal modelin unsurlarını ne ölçüde taşıdığının tespitidir.

2. İnsan Hakları Ekseninde Engelli Hakları

2.1. İnsan Hakları-Sosyal Haklar-Engelli Hakları

Bir üstün ahlâkî talepler biçiminde tanımlanan insan hakları kavramı, en yalın tanımıyla, insanın değerini koruyan ve insanın, *insana yaraşır* bir şekilde yaşamasını garanti altına alan, kişinin salt insan olması nedeniyle sahip olduğu haklar olarak ele alınır. İnsan hakları, çeşitli kavramlar arasında en kapsamlı ve yaygın olarak kullanılan kavramların başında gelmektedir. Çünkü bu haklar, pozitif hukuk olarak ifade edilen yazılı hukukla, dolayısıyla anayasada yer bulan haklarla sınırları çizilen haklar değildir. Bu anlamda insan hakları, “*mevcut haklar*”la değil; “*olması gereken haklar*”la ilgilenmektedir. *Evrinsel*/nitelikte olan bu haklar, herhangi bir ayırım gözetmeksizin, tüm insanlara tanınması gereken haklar olarak anlam kazanmaktadır (Gülmez, 2001, ss. 4-10; Balkır, 2009, ss. 85-7).

Literatürde, insan hakları kavramının gelişmeye başladığı 17. yüzyıldan bugüne insan haklarının gelişim seyrini ortaya koymaya yönelik çeşitli sınıflandırmalar ve haklar listesi yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi, 1948 tarihli *BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*’nde yer verilen sınıflandırmadır. Bugün gelinen noktada, günümüzde ortaya çıkan hakları üç [3] ana kategoride ele almak mümkündür. Bunlar: *Birinci Kuşak* [medenî, siyasî veya klâsik] *Haklar*², *İkinci Kuşak* [sosyal] *Haklar*³ ve *Üçüncü Kuşak* [dayanışma] *Haklar*⁴.

Klâsik iktisadî haklarla sosyal haklar arasındaki ayırım oldukça açıktır. Şöyle ki; birinci kuşak haklar “herkes”e tanınmış olmasına rağmen, daima varlıklı fertlerin hakları olarak belirmesine karşılık; ikinci kuşak haklar ise özellikle iktisadî ve sosyal

eşitsizliklere bir “tepki” niteliğinde ortaya çıkmıştır (Tanör, 1978, s. 54’ten akt. Balkır, 2009, s. 89).

Talas (1981, s. 43) sosyal hakları, *ekonomik açıdan zayıf ve güçsüz olanların kendi yaşamlarını sağlamak ve güçlendirmek için hukukça korunma haklarına sahip olmaları*; Turan (1995, s. 104) ise *ekonomik ve sosyal dengesizlikleri minimize etmeye ilişkin haklar* şeklinde ele almıştır. Netice itibarıyla bu hakların temel amacının, iktisadî ve toplumsal açıdan dezavantajlı/zayıf fert ve grupların korunması ve bunların hem maddî hem de manevî varlıklarının geliştirilmesi olduğunu belirtmek gerekir. Sosyal hukuk devletinin gerçekleştirilmesi noktasında bir araç olan sosyal hakların aktörlerini, başta çalışanlar olmak üzere, yoksullar, sosyal dışlanmışlar, *engelliler*, yaşlılar, köylüler, işsizler, korunmaya muhtaç çocuklar, gençler, kadınlar, göçmenler ve yurt-dışında çalışan işçiler oluşturmaktadır.

Engelli [özürlü], doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlüğü olan ve koruma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişidir (5378 s.K., md. 3). İnsan hakları ise yukarıda değinildiği gibi, fertlerin insan olmaları nedeni ile mevcut olan, her insanın tabii olarak sahip olduğu haklardır.

Bu noktada, engelli olan vatandaşların da sırf insan olmaları gerekçesiyle söz konusu haklara sahip olduğu gerçeğinin eleştirilebilir bir yanı bulunmamaktadır. Herkes için söz konusu olan insan hakları, engelliler için farklı bir görünüm kazanmaktadır. Engelli bir kişinin *bağımsız yaşam ünitelerinin* tesis edilmesiyle hayatını sürdürebilmesi, fizikî çevrenin yeteneklerini kısıtlamamasına bağlıdır. Bununla birlikte -geleneksel olarak- engellinin, toplum içerisindeki ekonomik ve sosyal hayatta içinde bulunduğu evde, ulaşım sisteminde ve benzeri birçok problemi bulunmaktadır. Bu bağlamda, engelli bir kimsenin kendisine ait insan hakları da, dar bir alana sıkıştırılmaktadır (Uşan, 2000, s. 551). Ayrıca, engellilerin yaşadığı sorunlarla ilgili önlem alınmadığında, birçok alanda, insan hakları ile ilgili ihlaller de beraberinde gelecektir.

Genelde “insan hakları” özelde “sosyal haklar” bağlamında, özel ve kamusal hakların bütün vatandaşlara *eşitlik* ilkesi doğrultusunda verilmesi gerektiği tezinden hareketle, ‘dezavantajlı’ sosyal gruplar da bu haklardan, ‘fırsat eşitliği’ prensibine göre yararlanabilmelidir. Bunun hayata geçirilmesi, genelde her türlü engeli ortadan kaldırmayı hedefleyen *pozitif ayrımcılık yöntemleriyle* gerçekleştirilebilmektedir (Seyyar, 2006, ss. 187-90). Sosyal haklar perspektifinde, engellilerin temel haklarını, *katılımcı demokrasi politikaları; aile politikaları; sağlık politikaları; eğitim politikaları; ulaşım politikaları* ve *istihdam politikaları* meydana getirmektedir.

Uşan’ın (2000, s. 565) da işaret ettiği gibi, esasen engellilik, bir *insan hakları sorunsalıdır*. Bu durumda asıl mesele, engelli kişinin kendisi değil; fırsat eşitsizliğini meydana getiren toplumun kendisi tarafından oluşturulmaktadır. Engellilerle, engelli olmayan kimselerin aynı haklara ve yükümlülüklerle sahip olduğu bir ortam oluşturmak da toplumun sorumluluğundadır ve bu da ancak insan hakları ihlallerine meydan verilmeyen bir ortamın tesisi ile mümkün gözükmektedir.

2.2. Engelli Haklarının Dünya Ölçeğinde Görünümü

Engelli hakları, tarihî gelişim süreci içinde zorlu dönemeçlerden geçerek bugüne gelmiştir. Çağlayan’ın çalışması (2006), geçmiş dönemde engellilere yönelik yaklaşımların hangi boyutta olduğunu resmetmektedir: “Antik-Yunan döneminde, engelli olarak dünyaya gelen bebeklerin öldürülmesi yaygın ve teşvik edilen bir uygulamadır. Mitolojide de o dönemin engellilik yaklaşımının izleri takip edilebilmektedir. Ortaçağ’da engelliler, büyücülük, kötülük gibi olgularla bir arada anılagelmiş “şeytan/cadı” olarak betimlenmiş; dinî temelli oluşumlar olan yardım çatıları altında, toplumdan tamamen

kopartılarak yaşamaya mahkûm edilmişlerdir. O dönemde, kurumlara yerleştirilerek toplumdan izole edilen ahlâkî/dinî temelli merhametle bakılan ve 'ikinci sınıf' insan muamelesi gören engelliler, herhangi bir sosyal hakka sahip değildir. Bu tür uygulamalar, zaman içinde, yardım kurumlarının kurulması ve daha sonra bunların ilk engelli örgütlerine dönüşmesiyle son bulmuştur”.

Sanayi Devrimi dönemine gelindiğinde, engelliler açısından yeni birtakım zorluklar söz konusu olmuş, engelli-yoksul insanlar kategorileştirilerek *dramatik* şartlarda yaşamaya zorlanmış ve bu insanların sayısı günden güne artmıştır. Yine bu dönemde, fabrikasyon üretim sistemi ve emeğin ücretlendirilmesi yükselmiş, engelliler üretime katkı sağlayabileceklerine rağmen; engel veya özürlerinden dolayı emek piyasasından dışlanmış ve marjinalleştirilmiştir.

1950'li yıllar, engellilik olgusunun, uluslararası alanda daha yoğun bir biçimde “tartışılabilir” bir sorun haline gelmesine tanıklık etmiştir. Şöyle ki; I. ve II. Dünya Savaşları maddî-manevî değerler bakımından olağanüstü yıkımlara yol açmış ve mevcut olan engelli nüfusa milyonlarca engelli nüfusun eklenmesi neticesini doğurmuştur. Tüm bu olumsuzluklarına karşın, her iki Dünya Savaşı'nda toplumların genç insan gücünün cepheye sürülmesi ve cephe gerisinde üretimin devamı için ihtiyaç duyulan işgücü açığının engellilerle giderilmeye çalışılması, engellileri öne çıkartan ve önemini artıran önemli bir gelişme olmuştur. Bu bağlamda, yaşlı ve kadın nüfusa ek olarak, engelli nüfus savaş dönemi işgücü gereksinimini karşılayan önemli bir unsur olmuştur. Bu durum, engellilerin hangi işleri daha rahat yapabileceği konusunda önemli bir deneyim sağlamış; meslekî rehabilitasyon ile meslekî ve teknik eğitim ve bilimsel iş analizlerinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Savaşta engelli hâle gelen insanlarla, savaş karşıtı hareketlerin ittifakı ile oluşturulan kampanyalar, *engelli hakları sorununu* tüm modern toplumların önüne koymakta başarılı olmuştur. Ayrıca savaşın taraflarının çoğunluğunun gelişmiş ülkeler olması da engelliliği 'daha görünür' bir konuma getirmiş; artan engelli nüfusunun sağlık ve psikolojik yardıma taleplerinin artması ülkeleri bu konularda belirli düzenlemeler yapmaya yöneltmiştir. Böylece ABD, Fransa, İngiltere gibi gelişmiş ülkeler, engellilik meselesinin farkına varmaya başlamış ve uluslararası politikalarda ve özellikle Birleşmiş Milletler [BM] vasıtasıyla engelliliğin ekonomik ve sosyal yükümlülüğünü gidermek için birlikte çalışma ve bilinci yükseltmek için etkilerini kullanmışlardır. Engellilikle ilgili çalışmaların bir bakıma savaş-dönemi şartlarının beslediği mecburiyet sonucu yürütüldüğü bu dönemde, gelişmiş ülkelerin katkıları ile BM gündemine alınmıştır. BM'nin engellilere yönelik çalışmaları ilk dönemde engellilerin yaşam kalitelerini yükseltmeye yönelik olmuş bu kesime yönelik, rehabilitasyon ve eğitim hizmetleri ağırlık kazanmıştır (Gökmen, 2007).

Gökmen (2007), II. Dünya Savaşı-sonrası dönemde engelli bireylerin vatandaşlık haklarının eskiye kıyasla daha çok dikkate alınmaya başladığını belirtir. Bu bağlamda, engelli bireylerin toplumdaki diğer bireyler gibi her türlü vatandaşlık hakkına sahip oldukları kabul edilerek engelli hakları pek çok ülkede anayasal güvence altına alınmış ve yasalarla desteklenmiştir. Ancak yasalarla güvence altına alınan bu hakların kullanımı çoğu kez kâğıt üstünde kalmış ve sağlıklı bir işlerlik kazanamamıştır. Engelli haklarının gelişim seyrinde bir kilometre taşı sayılabilecek temel etmen olan “engelli hakları hareketi”, engellilere ilişkin ahlâkî-tıbbî-sosyal modeller arasındaki geçişin hangi boyutlarıyla olduğunu gözler önüne sermesi bakımından da büyük önem taşımaktadır. Buradan hareketle, engelli vatandaşlar için geliştirilen söz konusu modellere detaylı bir şekilde bakmak gerekir.

2.2.1 Tıbbî [Medikal] Model

Engellilerin tıbbî [medikal] ve sosyal model perspektiflerinden incelenmesi konusunda dünyada ve Türkiye'de birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan en önemlileri, dünya genelinde Shakespeare (2006), Davis (2006) ve Winter (2004);

ülkemizde ise Aysoy (2008), Gökmen (2007), Şahin (2004) ve Arıkan (2002) çalışmalarıdır. Arıkan (2002), engelliliğe ilişkin bilinen en eski modelin *ahlâkî* [moralistic] *model* olduğunu belirtmektedir. Bu model, en genel anlatımla, engelliliğin ahlâkî çöküntüden beslendiğine, insanın içindeki “şeytan”ın/“ahlâksızlık”ın dışı vurumu olduğuna işaret eder. Böylece gerek engelli fertler gerekse onların aileleri büyük bir utanç yaşamaya başlamışlardır. Suçlanan ve damgalanan bu fertler, uğradıkları fizikî ve ruhsal, duygusal şiddetle birlikte, toplumsal hayattan dışlanmakta ve ötekileştirilmektedir. Pek çok kültürde engelli fertlerin karşılaştığı söz konusu negatif durumlar 21. yüzyıla dek farklı seviyelerde de olsa varlığını sürdürmüştür.

Ahlâkî modelin dışında, 1800’lü yılların ortalarından başlayarak 1970’li yılların başlarına kadar süregelen ve engellilere ilişkin tutumların gözlenmesi noktasında anlam kazanan bir diğer önemli yaklaşım ise *tıbbî* [medikal] *model*dir. Tıbbî model, Winter’ın (2004) ifadesiyle, *eziyet veren bir yapı* olarak görülmektedir. Ona göre, bu modelin odak noktasını engellilik ya da bir başka tabirle engelli insanların fizikî ve biyolojik durumu oluşturmaktadır. Ayrıca, tıbbî model engelliliği, daha sonra bireyin normal yaşama dönebileceği ya da mümkün olduğunca yaklaşabileceği, onarılabilir, daha da önemlisi onarılması gereken bir durum olarak görmektedir. Bu bağlamda, tıbbî model engeli/özü olan bir insanı, örneğin, kızamık gibi bir hastalığa yakalanmış insan olarak ele alır. Bunun sonucunda tıbbî model özü/engeli olan bir insanın *rahatsız* ya da *hasta birisi* gibi davranmasını ister; yani bir “hasta insan rolü” oynamasını varsayar. Bilindiği gibi, hasta rolü de engelli insanı bağımsızlıktan, insan kişiliğinin temel özelliği olan kendi hayat meselelerini kontrol edebilme yetisinden mahrum bırakmaktadır. Şüphesiz bu model, engeli olan bireylere ve onların ailelerine pek çok olanak da sağlamıştır. Örneğin, *tanı, tedavi, bakım ve izleme programlarının güçlendirilmesi, önleme programlarının dikkatle hazırlanması* engelli bireylerin ve onların yakınlarının yaşam kalitelerini yükseltmiştir. Yaşam kalitesinin yükseltilmesinin engellilerin en doğal ihtiyacı ve hakkı olduğu bilinmektedir. Yaşam kalitesinin yükseltilmesi beklentisi de kuşkusuz engellilerin haklarının etkili biçimde savunulmasından bağımsız düşünülemez. Koruyucu ve önleyici programların başarısı, engelliliğe yol açan gerek doğumsal gerekse edimsel nedenlerin önemli bir bölümünün ortadan kalkmasında etkili olmuştur.

Bu açıdan bakıldığında, yeni hizmet modelleri geliştirilmiş, sağlık sisteminin insanileştirilmesi yönünde ciddi adımlar atılmıştır. Yukarıda da vurgulandığı gibi tıbbî model engellilik alanında ve engelli bireylerin yaşamlarında bir takım kolaylıklar da sağlamıştır. Bununla birlikte “patoloji”ye odaklanması, engelli bireylerin “aciz” olarak tanımlanmasına da yol açmıştır (Arıkan, 2002).

Türkiye de dâhil olmak üzere pek çok ülkede, tıbbî modelin ‘normal-anormal’ şeklinde yaptığı sınıflamanın engelli bireylere yönelik ayrımcı tutumları *güçlendirdiği* söylenebilmektedir. Ayrıca modelin engelli bireyleri “tam” değil de “daha az” kabul etmesi, insanların farklılıkları olabileceği gerçeğine ters düşmektedir. Bu doğrultuda bazı bilim adamları tıbbî modeli, bir tür “sosyal ırk ayrımı” çerçevesinde ele almaktadır (Shakespeare, 2006; Arıkan, 2002). Tıbbî modelle ilgili olarak yöneltilen eleştirilerin fazlalığı, engelliliğin sadece tıbbî ve rehabilitasyon edilebilirliği açısından ele alınması ve kişisel bir trajedi olarak algılanması, dünya ölçeğinde engellilere yönelik bakış açısında bir tür paradigma değişiminin ortaya çıkmasına olanak sağlamış ve 1970’li-1980’li yıllardan itibaren “engellilik kültürü” tema’sıyla yeni bir modele ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu yeni model, toplumsal bir sorun çözümleyici niteliği taşıyan engelli hakları hareketi temelinde “sosyal model” olarak anılmaktadır.

2.2.2 Sosyal Model

Bu model, engellilerin bireye indirgenmesi ile engellilik probleminin, herhangi bir yetersizliğin sonucu oluşan fonksiyon sınırlılığı ya da kaybına bağlı olarak oluştuğu düşüncelerine bir *tepki* niteliğinde ortaya çıkmıştır. Söz konusu model çerçevesinde,

yetersizliğin varlığı reddedilmemekte; ancak bunun bir problem olarak yaşanması bireyde değil; toplumda aranmaktadır (Karçkay, 2002). Kısaca, sosyal model ile engellilik halinin ferdi sınırlılığa bağlı olarak değil; toplumun gerekli hizmetleri sunmamasından ve engellilerin temel gereksinimlerini dikkate almamasından kaynaklandığı öne sürülmektedir.

Bu bağlamdaki tartışmalarda da ele alındığı gibi, engellilik, engellileri toplumsal düzeyde sınırlandıran şeylere bağlı olarak gelişmekte; bu gerekçeyle, toplum içinde oluşturulan her türlü sosyal ve fizikî engel, engelliğin/özürülüğün sağlık hizmetinden yararlanmasını, eğitim almasını, bir iş edinmesini, her türlü sosyal hizmete erişmesini ve bu hizmeti kullanarak bundan faydalanmasını, özetle *her türlü vatandaşlık haklarını kısıtlayarak engellinin yoksullaşmasına, güçsüzleşmesine ve engellinin toplumdan ve toplumun engelliden uzaklaşmasına* neden olmaktadır. Bu noktada, engellilik politik olarak insan hakları sorunu haline gelen ve sosyal değişim gerektiren *düşünsel, ideolojik ve politik* bir meseledir (Çağlayan, 2006).

1960'lı yıllarda engelli bireylerin rehabilitasyonun temel prensiplerinin oluşturulması ile birlikte toplum içinde engelli bireylerin durumlarını ıslah etmek, hayat standartlarını yukarı çekmek BM'nin faaliyetlerinin de merkezini oluşturmaya başlamıştır. Burada hâkim olan amaç, salt engelliliği engellemek değil; toplumun bir parçası olan engelli nüfusun desteklenerek toplum içinde entegrasyonunu sağlamaktır. Bu bütünleşmenin sağlanması için en önemli ve gerekli adımlardan birisi *toplumun* 'engellilik' konusunda *bilinçlendirilmesidir*. Bu anlamda, sosyal hayatın hemen her alanında görülen engelli haklarının ihlali gibi sorunlar, yasaların uygulanmasındaki aksaklıklar, engellilik mevzuatındaki yetersizlikler yeni -sosyal- bir hareketin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yetmişli yıllardan itibaren başta ABD ve İngiltere olmak üzere gelişmiş batı ülkelerinde biçimlenen engelli hakları hareketi, esas olarak engelli bireylerin ortak bir hedef doğrultusunda örgütlenmesiyle gündeme gelmiştir. Ortak hedef, *engelli bireylerin haklarının politik eylem platformunda dile getirilmesi, savunulması ve güçlendirilmesidir*. Bu noktadan hareketle, engelli hakları hareketinin başlıca amaçları aşağıdaki başlıklarda özetlenebilir (Arıkan, 2002):

- ✦ *Engellilerin kendi seslerini, dayanışma içinde topluma en etkili şekilde duyurmak;*
- ✦ *Engellilerin bağımsızlığı ve "kendi geleceğini belirleme" ilkesini hayata geçirmek;*
- ✦ *Engelli bireyleri toplumla gerçek anlamda bütünleşmelerinin önündeki engelleri yıkmak ve savunuculuk yapmak üzere kendi inisiyatiflerinde olan örgütler oluşturmak;*
- ✦ *Engelli bireylerin özel ve kamusal yaşamlarını etkileyen/düzenleyen her türlü yasayı engellilere yönelik ayrımcı hükümlerden tümüyle arındırmak.*

Söz konusu hareket, esas olarak engellilerin vatandaşlık haklarını vurgulamaktadır. Bunun temel nedeni, engelli bireylerin sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel, sağlık, eğitim vb. haklarının sistematik olarak *görmezden gelinmesi*, hatta *çığnenmesi*dir. 1970'li yıllarda ve önceki yıllardaki girişimler engellilik hakkında bir farkındalık oluşturmak açısından yol gösterici niteliğinde olmuştur. 1975 yılının Aralık ayında BM Genel Kurulu'nca "*Özürülü Hakları Bildirgesi*" engelli vatandaşların haklarını korumak için kabul edilmiştir. 13 maddeden oluşan söz konusu bildiri, uluslararası tarihte bir belge niteliğinde olup, engelli kişilerin toplumda gereken yerlerini alarak yaşamaları ve topluma üretken bireyler olarak katılmaları konusundaki haklarını ve aynı zamanda toplumun engellilere karşı yükümlülüklerini belirlemektedir (I. Özürülüler Şûrası, 1999). Bu bildirin özelliğiyle 3. maddesinde engelli kişilerin, doğuştan sahip oldukları insanlık onurlarına saygı gösterilmesi hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Yine aynı maddede engellilerin veya özürülerinin sebebi, niteliği ve ağırlığı ne olursa olsun *bütün engelli kişiler, aynı yaştaki vatandaşlar ile aynı temel haklara sahiptir; bu hakların başında ve*

hepsinden önce, mümkün olduğu kadar normal ve tam bir insan gibi nezih bir hayat yaşama hakkı vurgulanmıştır. 1980'li yıllarda “tam katılım” ve “eşitlik vizyonu” BM’de de hâkim olmuştur. Nitekim BM Genel Kurulu’nca 1981 yılı “tam katılım ve eşitlik” teması altında “Uluslararası Özürlüler Yılı” olarak belirlenmiştir. 1983-1992 yılları kapsamında on yıllık bir engelliler programı oluşturulmuş ve bu on yıl, “Dünya Sakatlar On Yılı” olarak ilan edilmiştir. Söz konusu dönemin parolası olarak “Eşitlik ve Toplumsal Yaşama Tam Katılım” anlayışı kabul edilmiş, tüm ülkelerin engelliler için eylem plâni yapmaları, bunları uygulamaları “Eşitlik ve Toplumsal Yaşama Tam Katılım” konusunda yasal ve fiilî gelişmeler sağlamaları istenmiştir. Ayrıca BM on yıllık engelliler programı çerçevesinde “Sakatlar İçin Fırsat Eşitlikleri” konulu kılavuz hazırlanmış, bu kılavuzda engellilik programlarının geliştirilmesi için ana ilkeler, politikalar, etkinlik alanları ve çözüm yolları yer almıştır (I. Özürlüler Şûrası, 1999). Özellikle BM Özürlü Hakları Bildirisi pek çok ülkede engellilik alanında önemli adımlar atılmasına yol açmıştır. Bunlar arasında 1990 yılında ABD’de yürürlüğe giren Amerikan Özürlü Hakları Yasası [ADA], kökleri engelli hakları hareketine uzanan önemli yasalardan birini oluşturmaktadır. Bu Kanun, engelli bireylerin haklarının korunması ve toplumla bütünleşmesi önündeki engelleri kaldırmayı hedefleyen en yeni kanunlar arasında yer alır. Ayrıca bu Kanun’la, engellilikle ilintili *farkındalığın* ve *bilinç düzeyinin uyarılması* anlamında, önemli adımlardan birisi de atılmıştır.

Engelliliğe yeni bir yaklaşım getiren “Sakatlar İçin Fırsat Eşitliği Hakkında Standart Kurallar” BM Genel Kurulu’nun 20.12.1993 tarihinde yapılan toplantısında alınan kararla kabul edilmiştir. Engellilerin eşit ve etkin katılımları için ön koşulları, hedef alanlarını, yürütme önlemlerini ve izleme mekanizmasını içeren bu yirmi iki [22] doneden oluşan “Standart Kurallar”, 1975 yılında kabul edilen “Özürlü Hakları Bildirgesi”ndeki, temel hakları daha ayrıntılandırmakta ve kapsamlı bir biçimde yeniden tanımlamaktadır. Eşit haklar ilkesinin öne çıkardığı bu kurallar, “tek tek her bireyin gereksinimlerinin diğerleri ile eşit önemde olmasını, bu gereksinimlerin toplumların plânlanmasında esas alınmasını ve bütün kaynakların bütün bireylere eşit katılım fırsatı tanıyacak biçimde kullanılmasını” öngörmekte, kurallar belgesinin giriş bölümünde şu noktalar vurgulanmaktadır: “Özürlü insanlar toplumun üyeleridir ve kendi yerel toplumları içinde kalma hakları vardır. Gereksinim duydukları desteğe, eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal hizmetler alanındaki normal yapılar içinde ulaşabilmeleri gerekir (Osunluk, 2002).

1993 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen Sakatlar Konusunda Fırsat Eşitliğine ilişkin Standart Kurallar’ın uygulanması üye devletlere tavsiye niteliği taşımaktaydı. Alınan hakların ekonomik güç, toplumsal yaşam standartları geri olan ülkelerde uygulanması mümkün olamıyordu. Bu sebeple Dünya Körler Birliği’nin Genel Kurul toplantısında Standart Kurallar’ın uluslararası bir sözleşme haline getirilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca, BM bünyesinde ayrımcılığa karşı engellilerin haklarını ayrıntılarıyla düzenleyen uluslararası bir sözleşmenin hazırlanması için gerekli çalışmalar başlatılmış; 2007 yılının Mart ayında üye devletlerin imzasına sunulmuş Türkiye dâhil seksen bir ülke tarafından imzalanmıştır.

BM gibi, Avrupa Konseyi’nin “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*”, “*Avrupa Sosyal Şartı*” ve “*Avrupa KentSEL Şartı*”nda da engelliler gibi düzenlemeleri mevcuttur. Sosyal Şart içinde engellilerin çalışma hayatına ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Meslekî eğitim, mesleğe ve topluma yeniden uyumları noktasında haklar ve tedbirlere yönelik bir düzenlemedir. BM “Özürlü Bireylerin Hakları Beyannamesi”, pek çok ülkede engellilik alanında önemli adımlar atılmasına yol açmıştır. Bunlar arasında ABD’de 1990 yılında yürürlüğe giren “Engelli Amerikalılar Kanunu” [ADA Americans with Disabilities Act] kökleri engelli hakları hareketine uzanan önemli kanunlardan birini oluşturmaktadır. Engelli bireylerin haklarının korunması ve toplumla bütünleşmeleri önündeki engelleri kaldırmayı hedefleyen en yeni kanunlar arasında yer almaktadır (Beaulauier ve Taylor, 2001).

Engelli bireylerin haklarından söz edildiğinde, AB kapsamındaki son gelişmelerden birini de vurgulamak gerekir. Bu gelişme, "Avrupa Engellilik Forumu"dur. Avrupa Engellilik Forumu [European Disability Forum] AB bünyesindeki tüm engelli kuruluşlarını içeren bir çeşit *şemsiye organizasyon*dur. Oluşumun temel hedefleri AB'deki engelli insanların seslerinin temsilcisi olmak, tüm AB inisiyatiflerinin engelli bireylerin insan haklarını güçlendirmelerini kolaylaştırmak ve kapsamlı bir Avrupa anti-ayırıcılık mevzuatını oluşturmaktır. Avrupa Engellilik Forumu Genel Kurulu, 2003 yılının Engelli İnsanların Avrupa Yılı [European Year of People with Disabilities] olarak önermiştir. Yılın amacı, engellilik politikalarındaki paradigma kayışına işaret etmektir (Vardakastanis, 2003). Avrupa Parlamentosu ve diğer ilgili kuruluşların da desteğiyle *engellilik hareketinin mobilizasyonunu sağlamak*, gerekli desteği almak ve bu sürecin başlatılması için tüm Avrupa ülkelerine yaymak hedeflenmiştir.

Sonuç olarak, engelli hakları hareketinin tıbbî modele adeta bir 'meydan okuma' olarak doğduğu, hareketin zamanla bilhassa ABD'de ve AB'ye üye ülkelerde güçlendiği, engelli bireylerin haklarına özgü "*Engelli Bireylerin Sağlık Durumlarına Karşı Anti-Ayırıcılık Kanunu*" gibi (European Parliament, 2002) yeni yasal düzenlemelerin oluşumuna ortam hazırladığı söylenebilir. Özetle, yukarıda ele alınmaya çalışıldığı gibi, engelli hakları hareketi, tıbbî modelin *sonlandırıcısı* ve sosyal modelin de zorunlu bir *başlatıcısı* rolünü üstlenmiştir.

Sosyal Model, iki ön-kabulden beslenmektedir (Winter, 2004):

- Sosyal şartlar, engelli insanı değil; engelliliğin kendisini bir engellilik durumuna dönüştürür;
- Engellilerle ilgili çabaların odak noktası, engelliliğin kendisi değil; bu insanların kişilikleri ya da kendi engellilik halleri ile birlikte nasıl yaşayacaklarına dair bağımsız kararlar alma becerisi ve hakkı olmasıdır. Dolayısıyla, burada söz konusu olan asıl mesele, "engelli bir ferдин refahı"ndan öte; "engelli bir ferдин insan hakları"dır.

Sosyal model ile tıbbî model arasındaki temel bakış açışı farklılığı, fizikî engellilik örneğinden hareketle şu şekilde şematize edilebilir:

Tablo 1. Tıbbî Model - Sosyal Model Arasındaki Temel Farklılıklar

TIBBÎ MODEL <i>SORUNA</i> YÖNELİR	SOSYAL MODEL <i>ÇÖZÜME</i> YÖNELİR
Kavanoz kapaklarını, kapıları açmakta zorlanan veya açamayan eller	İyi düşünülerek dizayn edilmiş kavanoz kapakları, otomatik kapılar
Uzun süre ayakta kalmakta zorluk çekme	Kamuya ait yerlerde oturabilecek daha fazla sayıda koltuk
Binalardaki merdivenleri çıkmakta başarısız olma	Tüm binalarda rampa ve asansörler
Yapamayacağını düşündükleri için insanların engelli bireye iş vermemeleri	İnsanları 'sorun aramak' yerine engellilerin 'yeteneklerini görmek' yönünde eğitmek

Kaynak: *Social Model*. (2002). www.southamptoncil.demon.co.uk/membership.htm adlı siteden akt. Arkan (2002) Erişim Tarihi: 15.08.2007.

Bu bağlamda engelli hakları hareketi ve/veya sosyal model, *baskının yerine yetki sahibi olmayı; yeknesak bir tedavi süreci yerine bütüncül bir sosyal bakım ve hizmetler yelpazesini ve marjinalleşmenin/damgalamanın yerine toplumla bütünleşerek toplumsal hayata dâhil olmayı* sağlamak adına uğraş vermektedir.

2.3. Engelli Haklarının Türkiye Ölçeğinde Görünümü

2.3.1. Mevzuat-Temelli Gelişmeler

Türkiye’de engelli haklarının genel seyri, mevzuat-temelinde gerçekleşmiş ve 1950’li yıllara kadar sürdürülen engellilere ilişkin faaliyetler, daha yoğun bir şekilde tıbbî bakım zemininde ilerlemiştir. Bu dönem içerisinde engellilerin toplumda yer alma biçimini büyük ölçüde ahlâkî değerler/dinî inanışlar belirlemektedir. Engellilere yönelik yardım güdüleri, sevap kazanma, acıma duyguları temalı yardımseverlik arzularına dayanmaktadır. Engellilik nedenleri, kadere bağlılık kavramı ile ilâhî bir takdir olarak açıklanmaktadır (Karçkay, 2002). Bu nedenle tıbbî bakımın yanı sıra, hayır amaçlı kurulmuş vakıflarda engellilere yönelik hayır amaçlı faaliyetler sürdürmüşlerdir. I. Özürlüler Şûrası’na (1999) göre, bu dönem içinde, öncelikli olarak, özel eğitimin altyapısını tesis eden çalışmalar başlatılmış; 1951 yılından itibaren ise *özel eğitim* uygulanmaya başlanmıştır. Yine aynı yıl Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] bünyesinde ilk *körler okulu* açılmış. 1951 yılında çıkarılan bir Yasa ile daha önce Sağlık Bakanlığı’na bağlı olan özel eğitim hizmetleri MEB’ye devredilmiştir. Bu hareketin en önemli hatta dönüm noktası sayılabilecek özelliği bu konunun *sadece bir sağlık konusu olmadığına farkına varılması ve eğitim boyutunun ağırlık kazanmaya başlamasıdır*.

1960’lı yıllara gelindiğinde, bu dönem, ‘toplumsal uyanış’ın ve ‘kitle hareketi’nin yaygınlaştığı yıllar olmuştur. Buna paralel olarak özellikle görme engelliler arasında hareketlenmeler ve hak arama mücadeleleri dikkat çekmektedir. Körler okullarından mezun olup lise ve yüksekokul eğitimini tamamlayan görme engellilerin sayısı artmaya, görme engelliler arasında meslek sahibi kişiler artmaya başlamıştır. Bu dönemde, engellilerin eğitilebileceği ve üretken bir konuma geleceği düşüncesi toplumda yayılmaya başlamıştır. Buna paralel olarak, 1961 Anayasası’nda “sosyal devlet” ilk kez benimsenmiş ayrıca 1961 Anayasası temel hak ve hürriyetleri geniş ve sistematik bir şekilde düzenlemiştir. Klasik kişi hak ve hürriyetleri ile siyasal haklar genişletilerek güçlendirilmiş, “sosyal haklar ve ödevler” ilk defa sistematik olarak bu anayasada düzenlenmiştir. 1961 Anayasası’nda engellilerin üretken hale getirilmesi ve özel eğitimi ilişkin maddeler açıkça yer alırken, İlköğretim ve Eğitim Kanunu’na özel eğitimle ilgili hükümler kurulmuş ve yasaya dayanılarak ilk defa “Özel Eğitim Yönetmeliği” çıkarılmıştır. Bu dönemde ayrıca, engellilerin rehabilitasyonu konusu da ele alınmıştır. 1971 yılında 1475 sayılı İş Kanunu’nda değişiklik yapılarak engellilere %2 kontenjan tanınmış; 1976 yılında işsiz engellileri ve 62 yaş üzerindeki yaşlıları belirli gelire kavuşturan 2022 sayılı Kanun çıkarılmıştır. Böylece 1980’lere kadar engellilerin eğitimi, rehabilitasyonu, istihdamında ve istihdam edilemeyenlerin belirli bir gelire kavuşturulması yolunda kısmî de olsa bazı ilerlemeler gözlenmiştir. 1982 Anayasası’nda “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşittir” (md. 10) hükmü yer almaktadır.

Anayasa’da doğrudan engelli/özürlü kelimesi *kullanılmamakla* birlikte, benzeri sebepler kısmına engellileri de dâhil etmek mümkündür. Yine devletin temel görevinin sosyal, hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmak olduğu 5. madde de vurgulanmıştır. Anayasal anlamda devlet, kendisini oluşturan bireylerin “insan haklarına” saygılı olmak ve bu haklara ulaşmada çıkan engelleri de kaldırmak durumundadır. Söz konusu engelleri kaldırırken bir başka ifadeyle toplumda eşitlik sağlanırken, eşit olmayan insanların doğuştan gelen ve sonradan ortaya çıkan eşitsizlikleri arasında bir denge oluşturmalıdır. Bu bağlamda, engelliler de toplumla bütünleşmek “insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşam seviyesini” talep etmek hakkına sahiptirler. Devletler de bu kimseler için özel koruyucu önlemleri almalı ve gerekli düzenlemeleri yapmalıdır. Bu husus yukarıda değinilen sosyal model anlayışının kısmen benimsendiğinin açık bir örneğini oluşturmaktadır. Nitekim Anayasa

madde 61/2'ye göre "Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır." Bu arada madde 42/7'de devletin, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları *topluma yararlı kılacak tedbirleri alması gerektiği* vurgulanmıştır (Gökmen, 2007).

Türkiye'de seksenli yıllara kadar engellilere yönelik düzenlemeler, sistemli olmasa da genel olarak başta Anayasa olmak üzere ulusal mevzuatta yer almıştır. Bu süreç içerisinde özellikle özel eğitim ve engellilerin istihdamını sağlamaya yönelik, kota yöntemi ile ilgili düzenlemelere gidilmiştir. BM'nin 1981 yılını "Uluslararası Engelliler Yılı" olarak ilan etmesi ve 1983 yılından başlamak üzere izleyen yılı "Dünya Engelliler 10 Yılı" olarak kabul etmesi, bu anlamda Türkiye'de de bazı çalışmaların yapılmasının hazırlayıcısı olmuştur. 1981 yılında, BM'nin nerileri dikkate alınarak, çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde oluşturulan ve 1985 yılında sürekli kurul şekline dönüştürülen Sakatları Koruma Millî Koordinasyon Kurulu çalışmalarına başlamıştır. Sakatları Koruma Millî Koordinasyon Kurulu 1997 yılına kadar çalışmalarını sürdürmüş; fakat Başbakanlık zrller İdaresi Başkanlığı'nın [ÖZİDA] kurulmasıyla görevi sona ermiştir. Türkiye'de engellilikle ilgili görev üstlenmiş Başbakanlık'a bağlı pek çok kurum ile bakanlık düzeyindeki örgütlenmeler bulunmaktadır. Engellilere yönelik hizmetler bu kurum ve kuruluşların bünyesinde yasal düzenlemelere dayanılarak yıllarca srdrlmştir. Ancak *yasal düzenlemelerin çokluğu ve engellilikle ilgili hizmette görevlendirilmiş kurumların çokluğu ve dağınıklığı* hizmet sunumunu da 'olumsuz' etkilemiştir. Daha etkin ve verimli hizmet sunulmasını sağlamak için ve kararların tek elden koordine edilmesi amacıyla ÖZİDA kurulmuştur.

571 sayılı "zrller İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile kurulan Başkanlık'ın amacı, "zrllere yönelik hizmetlerin düzenli, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini temin etmek için; ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, zrller ile ilgili ulusal politikaların oluşmasına yardımcı olmak, zrllerin problemlerini tespit etmek ve bunların çözüm yollarını araştırmaktır" (571 s. KHK, md.1). ÖZİDA'nın teşkilat ve görevlerinin düzenlenmesi 4216 sayılı Yetki Kanunu'na dayanılarak, Bakanlar Kurulu'nca 25.03.1997 tarihinde kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede, kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, engellilerle ilgili ulusal politikanın oluşmasına yardımcı olmak, engellilerin problemlerini tespit etmek ve bunların çözüm yollarını araştırmak üzere zrller İdaresi Başkanlığı'nın kurulmasını ngren 571 sayılı KHK'nin 2. maddesindeki altı bentlik esaslar, Standart Kurallar'ın temel ilkelerini içermektedir. Aynı KHK ile oluşturulan zrller Yüksek Kurulu ve zrller şûrası, Standart Kurallar'ın belirlediği, engellilerin ve engellilere yönelik hizmet veren sivil toplum örgütlerinin en geniş katılımla temsilini öngörmektedir. Benzer şekilde, 4216 sayılı Yetki Kanunu'na dayanılarak 572 sayılı "Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararname" 06.05.1997 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu KHK ile bazı kanunlarda⁵ yer alan ilgili maddelerde engellilere yönelik düzenlemeler/değişiklikler yapılmıştır. Bunun yanında, özel eğitim hizmetlerinin arzu edilen nitelik ve nicelikte yaygınlaştırılmaması nedeniyle, 573 sayılı "zel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" 06.05.1997 tarihinde yürürlüğe konulmuştur (Gökmen, 2007).

Ülkemizde, engelli haklarının gelişim seyri içinde gerçekleştirilen şralar büyük önem taşımıştır. Bu bağlamda, 1999 yılında ilk zrller şûrası gerçekleştirilmiştir. Bu şra'nın teması "*ağdaş toplum, ağdaş yaşam ve zrller*" olarak belirlenmiş ve engellilerle ilgili tüm kesimleri bir araya getiren ilk ve tek pltform olması, engellilerle ilgili tüm konuların 'ilk kez' bir arada görüşülmesi/tartışılması nedeniyle de engellilik açısından önemli bir şra olmuştur.

zerinde hemfikir olunduğu gibi, Türkiye'de, engellilere ilişkin mevzuatın yeterli olmaması ve cari düzenlemelerin çok sayıda yasa, tüzük ve/veya yönetmeliğe dağılmış

ifadelerden müteşekkil olması, söz konusu haklara ulaşma imkânına ket vurmaktaydı. Bu muğlâk tablo, hizmetlerin etkin ve verimli plânlanması ve uygulanmasının önünde de bir takım bariyerler meydana getirmiştir. Engellilerle ilgili her alanı kapsayan bir bütüncül yasa çıkarılması gereği sonucu 07.07.2005 tarihinde 5378 sayılı “*Özürllüleri ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*”⁶ Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bunun yanında, 2005 yılında II. Özürllüleri Şûrası gerçekleştirilmiş ve şûranın teması “*Yerel Yönetim ve Özürllüleri*” olarak belirlenmiştir. I. ve II. Şûra’da alınan kararların benzerliği engellilik alanında uygulamada yaşanan sıkıntıları da ön plâna çıkarmaktadır. İki Şûra arasından altı yıl geçmiş olmakla birlikte özellikle ‘istihdam’ ve ‘erişilebilirlik’ ile ilgili aktarılan sorunlar benzerlik göstermektedir. Ayrıca, 2007 yılında III. Özürllüleri Şûrası yapılmış ve bu Şûranın teması da “*Bakım Hizmetleri*” alt başlıkları ise “*Bakım Hizmet Türleri*”, “*Eğitici ve Bakım Personelinin Eğitimi*”, “*Bakım ve Rehabilitasyon Edici Destek Teknolojileri*”, “*Bakım ve Güvence Sistemleri ve Finansmanı*” olarak belirlenmiştir. Söz konusu Şûra’nın sosyal modelden ziyade daha yoğun bir biçimde bakım eksenli tıbbî modelin gölgesinde yapıldığı söylenebilmektedir. Bunun yanında “*İstihdam*” ana temalı IV. Şûra ise 2009 yılının Kasım Ayı içinde [16-20 Kasım] gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de engellilere ilişkin hukukî düzenlemeler; sosyal hukuk devleti anlayışı içerisinde ve pek çok uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmaya çalışılmaktadır. Görüldüğü gibi Türkiye’de engelli hizmetlerine yönelik faaliyetler, çoğunlukla, kamu kurumları tarafından yürütülmekte ve Anayasanın, uluslararası sözleşmelerin izlerini taşımaktadır. Yasalarda eksiklikler olmasına rağmen, engelli hakları açısından önemli gelişmeler de gelmiştir; ancak uygulamada önemli sıkıntılar yer almaktadır. Toplumda engelliliğe yönelik önyargılar, yanlış bilgiler, damgalayıcı ve ötekileştirici tutumlar, yasaların uygulanmasını ve engellilerin sosyal hayata katılımında önemli sorunları beraberinde getirmekte, bu durum da sosyal model anlayışının sağlıklı bir zeminde ilerleyebilme olanağını daraltmaktadır.

2.3.2. Sosyal Politika Zemininde Engelliler Politikası

Engelliler politikasının bakış açısı; *eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik ve sosyal hayata tam katılım* gibi temel sorun(sal) alanlarında engellilerin, fırsat eşitliğinden yararlanan bir grubu olarak kabul edilmesidir. Genelde ayrımcılıktan uzak kalıp, engellilerin kapasitelerini geliştirmek, yaşam koşullarını iyileştirmek, sosyal içerilmelerini sağlamak, toplumsal gelişmelerden pay almalarını mümkün kılarak, bağımsızlaşmalarına destek verecek imkânlardan faydalanmalarını temin etmek, engellilere dönük sosyal politikaların yadsınamaz öncelikleridir (I. Özürllüleri Şûrası, 1999).

Bilindiği üzere, sosyal politikanın eyleme dönüşmesinin garantisi, *yasallaşmasıdır*. Bu aşama, politik iradenin değerlendirilmesine tabidir. Bu düzlemde, Cumhuriyet Dönemi’nde Hükümet programlarında engelliler politikasına ilişkin düzenlemelerin⁷ ve bunun ötesinde, özellikle 1960’lı yılların başından bu yana Türkiye’de uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Plânları’nda (BYKP) engellilere ilişkin politika uygulamalarının ve stratejilerin incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu manada, engellilik konusu, beş yıllık kalkınma plânlarında “*Sosyal Hizmet ve Yardımlar*” başlığı altında, özel ‘ilgi’ kategorileri içinde yer almıştır. I. BYKP’de [1963-1967] engellilerin sosyal korunma gereksiniminin de diğer gruplarla birlikte acil ve yoğun olduğu vurgulanmış; ancak engellilere yönelik politikalar ayrıntılı yer verilmemiştir. II. BYKP’de [1968-1972] engellilerin eğitimi ile ilgili karşılaşılan güçlükler belirtilmiş, 1475 sayılı İş Kanunu’nun 1971 yılında kabul edilmesiyle, Kanun’un 25. maddesi uyarınca sakatların istihdamını düzenleyen bir tüzük çıkarılmıştır. III. BYKP döneminde [1973-1977], engellileri de kapsayan önemli bir düzenleme olarak değerlendirilebilecek 2022 sayılı yasa 1977

yılında yürürlüğe girmiştir. 1979-1983 arası dönemi içeren IV. BYKP'de engelliler sosyal adaletin sağlanmasında ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinde ön plânda tutulmasına rağmen; ne yazık ki bu plân döneminde ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve siyasal *kargaşa* ortamı ve *ekonomik bunalım* karşısında, hedeflenenin çok altında kalmıştır. V. BYKP döneminde [1985-1989] Sakatları Koruma Millî Koordinasyon Kurulu ile Türkiye Sakatları Koruma Vakfı kurulmuştur. VI. BYKP'de [1990-1994] sağlığın korunması ve geliştirilmesi için eğitim üzerinde durulmuş, engellilerin fırsat eşitliğinin sağlanmasında eğitimin önemi vurgulanmıştır. Yine engellilerin istihdam süreçlerinde yaşadığı sorunların ortadan kaldırılması için sorun giderici önlemlerin alınması amaçlanmıştır. VII. BYKP'de [1996-2000] sosyal hizmet ve yardımlara ihtiyaç duyan grupların tespitinin yapılması ve bu alanda faaliyet gösteren kamu ve özel kuruluşların kullanacağı ortak kriter ve standartların oluşturulması, sosyal yardımlarda ortak kriter oluşturma ve kaynakların etkin kullanımı amacıyla ilgili kuruluşların işbirliğiyle mevzuat çalışmasının başlatılması kararlaştırılmıştır. Bu plân döneminde ÖZİDA kurulmuştur (I. Özürülüler Şûrası, 1999). VIII. BYKP'de [2001-2005] engelli bireylerle ilgili veri tabanının oluşturulması, engelliliğin önlenmesi ve erken tanılanmasına yönelik programların daha etkin ve yaygın hale getirilmesi, hizmetlere ulaşılabilirliği, özel eğitimde okullaşma oranının %10'a yükseltilmesi, rehabilitasyon hizmetlerinde dünya standartlarına ulaşılabilmesi, sosyal güvencesi olmayan ailelere yönelik sosyal yardım hizmetlerinin geliştirilmesi ve bölgelerarası eşitsizliğin giderilmesi hedeflenmiş, uzun vadede ise uygulanabilir bir sosyal plân oluşturulması hedeflenmiştir. 2007-2013 yıllarını kapsayan IX. BYKP'de ise engelli bireylerin *eğitimi*, *aktif işgücüne katılımı*, *sosyal güvenliği* ve *sağlık hizmetleri* gibi konular ağırlıklı olarak yer almaktadır. Engellilerin ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılmasına yönelik, sosyal ve fizikî çevrenin rehabilite edilmesi, özel eğitim imkânları ve çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği korumalı işyerlerinin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır (DPT, 2007, <http://plan9.dpt.gov.tr/> Erişim Tarihi: 20.09.2009).

Görüldüğü gibi geçmiş dönemlerde, engelliğe ilişkin salt tanı ve rehabilitasyon merkezli tıbbî model ağır basarken; 1990'lı yıllardan günümüze doğru gelindiğinde *eğitim hakkı*, *sağlıklı yaşam hakkı*, *sosyal yaşamdaki destek*, *ayrımcılığın önlenmesi* ve *istihdam olanakları* gibi sosyal modele vurgu yapan başlıkların (Robertson, 1998) daha yoğun olarak ele alındığı görülebilmektedir.

3. Tıbbî Model-Sosyal Model Sarmalında Özürülüler Kanunu'na Genel Bir Bakış

Engellilik sorunsalı, tüm dünyada, evrensel normlara oturtulmakta ve devletlere bu alanda önemli yükümlülükler yüklenmektedir. Genel olarak, dünya nüfusunun yaklaşık %10'unun veya 600 milyonun üzerinde bireyin engelli olduğu tahmin edilmektedir (Degener ve Quinn, 2002). Engelli bireyleri, aileleriyle birlikte düşünüldüğünde, dünya nüfusunun "yarıya yakın bir bölümü"nü engellilikten etkilediği söylenebilmektedir. Özede ise; Türkiye'de nüfusun %12.29'unu oluşturan 8,5 milyon (ÖZİDA, 2004) engelli vatandaşın hakları, başta Anayasa olmak üzere, çeşitli yasalar ve uluslararası sözleşmeler ile güvence altına alınmaktadır. Engellilerin ve engellilik alanındaki meselelerin çözümüne yönelik olarak son yıllarda yapılan mevzuat çalışmalarıyla, anlamlı ve kapsamlı yenilikler ve değişiklikler yapılmakta; sosyal devlet anlayışının en önemli işlevsellik araçlarından biri olarak görülen "sosyal toplum" kavramı çerçevesinde başta engellileri, yakınları ve ilgili tüm tarafların bu kapsamda yapılan iyileştirme ve düzenlemelerden sağlıklı bir süreçte bilgilendirilmeleri önem kazanmaktadır. ÖZİDA tarafından engellilik alanında çağdaş dünyadaki gelişmeler ve evrensel kriterler ışığında, Türkiye'nin "en dezavantajlı kesimlerinden biri"ni oluşturan engelli vatandaşların karşılaştıkları meselelerin çözümü için *yeni sosyal politikalara* ve *engellileri ilgilendiren mevzuatın* yeniden düzenlenmesine duyulan ihtiyaçtan hareketle başlatılan çalışmalar sonucunda, 5378 sayılı "Özürülüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun"

2005 yılının Temmuz ayında yürürlüğe girmiştir. Her şeyden önce insan haklarına dayalı “ayrımcılıkla mücadele” eksenli bir sosyal politikanın çerçevesini saptayan Özürlüler Kanunu’nun temel yapıtaşını, *engellilik alanında fırsat eşitliği, insan hakları ve ayrımcılığın önlenmesi* kriterleri oluşturmaktadır. Bu ilkelerden hareketle, Özürlüler Kanunu ile *ulaşılabilirlik, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğe ilişkin sorunların çözümü, engelli bireylerin her bakımdan gelişmeleri ve sosyal hayata tam katılımlarının sağlanması ve bu hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemelerin yapılmasının hukukî çerçevesi* belirlenmiştir.

Engelli bireylere yönelik hukukî düzenlemelerde erişilmesi plânlanan hedef, “*bağımsız yaşamı sağlamak*” şeklinde ele alınmaktadır. Bu bireylerin bağımsız olarak yaşayabilmeleri de büyük ölçüde *sosyal becerilere sahip olmalarına* bağlanmaktadır. Diğer bir anlatımla, sosyal modelin benimsenebilme derecesiyle sıkı bir ilişki hali söz konusudur. Ancak eğitim programlarının hazırlanmasında ve uygulanmasında, *sosyal becerilerin*, genellikle akademik ve iş becerilerinden *daha sonra* ele alındığı ve bu becerilerin öğretimine *önem verilmediği* görülmektedir. Bu noktadan hareketle, Kanun’un sosyal model anlayışına bakan yönlerinin neler olduğunu incelemeye ihtiyaç vardır.

3.1. Değerlendirme

Hatırlanacağı gibi, sosyal modelin temel varsayımı, engellilik halinin, fertler arasındaki zihinsel, fiziksel ve benzeri farklılıkların bir izdüşümü (Arıkan, 2002) olmasından öte; toplum içindeki damgalamanın, önyargının ve ayrımcı tutumların bir yansıması olduğudur. Dolayısıyla bu model, engellilerin kendilerine ait meselelerinin “sosyal bir fenomen” veya bu meselelerin çözümünün “toplumla bütünleşme”yi gerçekleştirilebilir bir hedef olarak görülmesi imkânını tanır.

5378 Sayılı Kanun, toplam elli iki [52] maddeden oluşan Kanun’un ilk bölümü *Amaç, Kapsam, Tanımlar ve Genel esaslar* başlıklarıyla ele alınmıştır. Kanun’un amacı, “*özürlülüğün önlenmesi, özürlülerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğine ilişkin sorunlarının çözümü ile her bakımdan gelişmelerini ve önlerindeki engelleri kaldırmayı sağlayacak tedbirleri alarak topluma katılımlarını sağlamak ve bu hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemeleri yapmaktır*” (5378 s.K., md. 1) şeklinde belirtilmiştir. Açık bir şekilde görüleceği üzere, Kanun’un amacı, engellilerin toplumla bütünleşmesinin sağlanmasıdır. Bu durum da sosyal modele uygun bir amaç olarak belirmektedir.

Kanun’un, engelli tanımı “doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve *sosyal yeteneklerini* çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle *toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama* güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi” (md. 3/a) şeklindedir. Ayrıca, aynı madde, özellikle bakıma muhtaç engelliler, korumalı işyeri (statüsü), rehabilitasyon ve sınıflandırma (md. 3/e; 3/f; 3/g; 3/h; 3/i) başlıklarıyla da tıbbî ve sosyal modelin bir sentezini sunmaktadır.

Genel esasların yer aldığı 4. madde oldukça önemlidir. Kanun, bu madde ile kapsamında yer alan hizmetleri “sosyal politika” bağlamında ele almakta ve bunların yerine getirilmesinin çerçevesini çizmektedir: “Devlet, *insan onur ve haysiyetinin dokunulmazlığı* temelinde, *özürlülerin ve özürlülüğün her tür istismarına karşı ‘sosyal politikalar’* geliştirir. Özürlüler aleyhine *ayrımcılık yapılamaz, ayrımcılıkla mücadele özürlülere yönelik politikaların temel esastır.*” (md. 4/a). Bilindiği gibi, ayrımcılıkla savaşım, sosyal modelin de en öncelikli amaçlarından birini oluşturmaktadır. Bunun yanında, “*özürlülere yönelik olarak alınacak kararlarda ve verilecek hizmetlerde özürlülerin, ailelerinin ve gönüllü kuruluşların katılımının sağlanması*” (md. 4/b) ve “*özürlülere yönelik hizmetlerin sunumunda aile bütünlüğünün korunmasının* esas olarak

kabul edilmesi" (md. 4/c), engellilerle ilgili sosyal politika-temelli bir kamu perspektifinin oluşturulmaya ve sosyal modelin benimsenmeye çalışıldığının göstergesi şeklinde değerlendirilebilir.

İkinci bölümde *Sınıflandırma, Bakım, Rehabilitasyon, İstihdam, Eğitim* ile *İş ve Meslek Analizi Sınıflandırma* başlıklı temaların ele alındığı görülmektedir. Kanun'a göre, "özürlü kişilerin yaşamlarını öncelikle buldukları ortamda sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, toplum içinde *kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hâle gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması*, bunlardan ihtiyacı olanların geçici veya sürekli bakım altına alınması veya bunlara evde bakım hizmeti sunulması esastır" (md. 6). Ayrıca engellilere dönük bakım hizmetlerinin de engellinin biyolojik, fiziksel, psikolojik ve *sosyal ihtiyaçlarının* dikkate alınarak gerçekleştirilmesinin gerekliliği belirtilmiştir (md. 8). Bununla birlikte engellilere, evde veya kurum bakımı modelleriyle bakım hizmetleri sunulabilmektedir. Engelli olan kişinin "*sosyal*" ve "*fiziksel*" çevresinden *ayrılmaksızın* kendisine hizmetin sunulması (md. 9) kriteri ise oldukça önemlidir. Zira bakım hizmetlerine genel olarak bakıldığında, engellilerin kendilerini daha "üretken" bir konuma getirme, onları çevrelerinden "koparmadan" her türlü ihtiyaçlarını göz önünde bulundurma gibi sosyal modele bağlı gayretlerin ön plâna çıkarıldığı görülecektir.

'Eşitlik' ve 'toplumsal hayata katılım', sosyal modelin temel dinamikleri arasında yer alan iki unsurdur. Kanun'un 10. maddesinde bu durum açıkça belirtilmiştir: "Rehabilitasyon hizmetleri *toplumsal hayata katılım* ve *eşitlik temelinde* özürülülerin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak verilir." Ayrıca tıbbî yaklaşımdan vazgeçilmediği durumlar da söz konusu olmaktadır. Erken tanı ve koruyucu hizmetlerin yer aldığı madde, bu durumu vurgular: "Yeni doğan, erken çocukluk ve çocukluğun her dönemi fiziksel, işitsel, duyusal, sosyal, ruhsal ve zihinsel gelişimlerinin izlenmesi, genetik geçişli ve özürülülüğe neden olabilecek hastalıkların erken teşhis edilmesinin sağlanması, özürülülüğün önlenmesi, var olan özürün şiddetinin olabilecek en düşük seviyeye çekilmesi ve ilerlemesinin durdurulmasına ilişkin çalışmalar Sağlık Bakanlığı'nca plânlanır ve yürütülür" (md. 11).

Sosyal modelin bir anlamda "olmazsa olmazları"ndan biri olan *eğitim hakkı*, engelli vatandaşların sosyal hayatla bütünleşebilmeleri noktasında büyük bir değer taşımaktadır. Bu bağlamda "özürülülerin *yeteneklerine göre* mesleğini seçme ve bu alanda *eğitim alma hakkı kısıtlanamaz*. Özürülülerin yetenekleri doğrultusunda yapabilecekleri bir işte *eğitilmesi, meslek kazandırılması, verimli kılınarak ekonomik ve sosyal refahının sağlanması* amacıyla meslekî rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmasının sağlanması esastır" (md. 13). Görüleceği üzere, engellilerin salt tıbbî rehabilitasyon hizmetlerine ek olarak, meslekî manada iyileştirme hizmetleri de söz konusu olmaktadır.

Özürülüler Kanunu'nun en önemli bölümlerinden biri de *istihdamla ilgili hükümlerin yer aldığı bölümdür* Diğer ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de engellilerle ilgili en önemli sorunların başında istihdam gelmektedir. 5378 sayılı Kanun'un istihdam başlıklı 14. maddesinin temel ilkeleri, bu önemli konuya atıf yapmaktadır: "İşe alım sürecinde, iş seçiminden, başvuru formları, seçim süreci, teknik değerlendirme, önerilen çalışma süreleri ve şartlarına kadar olan safhaların hiçbirinde, engellilerin aleyhine *ayrımcı uygulamalarda* bulunulamayacağı" beyan edilmiştir. "Çalışan veya iş başvurusunda bulunan engellilerin karşılaşılabileceği engel ve güçlükleri azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve işyerinde fizikî düzenlemelerin bu konuda görev, yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşlar ile işyerleri tarafından yapılması zorunludur. Engelli olma hâlleri sebebiyle emek piyasasına kazandırılmaları güç olan engellilerin istihdamı, öncelikle *korunmalı işyerleri* aracılığıyla sağlanmaktadır" (md. 14). Bu durumla ilintili olarak, İŞKUR'un verilerine göre, 2009 yılı Nisan ayı itibarıyla 109 bin 645 engelli işe yerleştirilmek için sıra

beklemekte; 2009 yılı Mart ayının sonu itibariyle kamu sektöründe 2 bin 596, özel sektörde 20 bin 390 olmak üzere toplam 22 bin 986 kişilik engelli açık kontenjan bulunmaktadır. Engelli olup istihdam edilenlerin sayısı 65 bin 983 kişidir [kamu: 10 bin 160, özel: 55 bin 823] (Bağdadioğlu, 2009, s. 143). Veriler, engelli istihdamının özel sektörde daha yoğun bir biçimde olduğuna işaret etmektedir.

Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim almasının engellenememesi bahsi, Kanun'da 15. maddede yer almaktadır. *Eğitim ve öğretim* başlığıyla zikredilen bu madde, "özürlü çocuklara, gençlere ve yetişkinlere, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, *bütünleştirilmiş ortamlarda* ve *engeli olmayanlarla eşit eğitim imkânı* sağlama"yı amaçlamaktadır. Bununla beraber, işitme engellilerin eğitim ve iletişimlerinin etkin sağlanması maksadıyla Türk işaret dili uygulaması oluşturulmuştur. Bu türden uygulamalar, öncülleri engelliler olan insanların hayatını rahatça kontrol eden politikalar dizgesi olarak ifade bulan sosyal model içinde, engellinin *sosyal içerilmesine* [social inclusion] ve *sosyalleşmesine* ciddi katkılar yapabilmektedir.

Kanun'da yer alan ilk iki bölüm, aslında bir anlamda 'çerçeve' metin bölümü olarak düşünülebilir (Aysoy, 2008). Bu bağlamda çerçeve, *engelliler politikasının parametrelerini saymakla* birlikte, özellikle kamu idaresine bir tür 'perspektif kazandırma' işlevini üstlenmekte; *sosyal haklar, istihdam, eğitim, rehabilitasyon ve bakım hizmetleri* ile *ulaşılabilirlik* ana düzenleme alanlarını oluşturmaktadır.

Kanun'un *Değiştirilen Hükümler* başlıklı 3. bölümünde ilgili bazı kanunlarda, engellilere ilişkin pozitif ayrımcılık uygulaması şeklinde düşünülebilen kimi açılımlara yer verilmektedir. Buna göre, Kanun'un 17. maddesi, 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununun 1. maddesinde yer alan "öğrenci etüd eğitim merkezleri", ibaresinden sonra gelmek üzere "*özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri*" ibaresi eklenmiştir. Dolayısıyla, bu düzenlemeyle, Türkiye'de, özel bakım merkezlerinin oluşması ve yaygınlaşması öngörülmektedir.

İstihdam penceresinden bakıldığında, kamu sektöründe engellilerin çalıştırılması noktasında, Özürlüler Kanunu'nun 20. maddesinde, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 50., 53. ve 189. maddelerinde engelli bireylerin Devlet memurluğuna atanmaları için temel kriterler yeniden düzenlemiştir⁸. Ayrıca, Kanun'un 22. maddesinde, 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu'nun 8. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan "gazilerin", ibaresinden sonra gelmek üzere "*özürlülerin*", ibaresi eklenmiştir. Buradan da görüleceği gibi engelli(ler) ifadesi, artık, diğer kanunlarda da bir sosyal kategori niteliğinde, "*görölmeye değer dezavantajlı bir grup*" olarak anlamlandırılabilir⁹.

Sosyal devlet anlayışı, tüm engellileri üretken ve iş sahibi kılarak onlara, insan haysiyetine yaraşır bir yaşam standardı sağlamalıdır. Bu aynı zamanda sosyal modelin de bir gerekliliğidir. Ancak, bunun gerçekleştirilememesi durumunda, engellilerin yaşamlarını sürdürebilmesini temin edecek bir bedelin -tazminat olarak- ödenmesi gerekmektedir (Arıkan, 2008: s. 71). Bu duruma işaret eden Kanun'un 25. maddesi, engelli vatandaşların 2022 sayılı "65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun"a ek fıkranın eklenmesi suretiyle sosyal güvenlik kapsamına alındıklarını belirtmektedir. 2022 sayılı Kanun ile yaşlı ve engellilere *primsiz rejim* içinde bir miktar *aylık* bağlanması ile birlikte bir seviyeye kadar *sağlık yardımı* almalarına imkân tanımaktadır. Söz konusu ek fıkraya göre, engelli aylığı alabilecek olanlar aşağıda belirtildiği şekilde açıklanmıştır (Akcan, 2008):

↳ **Aylık bağlanabilecekler:** Söz konusu ek maddenin ilk fıkrasında *18 yaşını dolduran; ancak başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyen* engellilere aylık bağlanması hüküm altına alınmıştır. 18 yaşını doldurmuş olmakla birlikte başkasının yardımı olmaksızın hayatını idame ettiremeyecek olan engelli vatandaşa

aylık bağlanabilmesi için; öncelikle çalışma güçlerini %70 ve üzerinde kaybettiğinin ve başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde engelli olduğunun, tam teşekküllü hastanelerden alacakları sağlık kurulu raporu ile kanıtlamaları gerekmektedir. Bununla birlikte, 18 yaşını doldurmuş olmak ve kanunen bakmakla mükellef kimsenin bulunmaması da ikinci önemli şart olarak Kanun'a konulmuştur. Üçüncü olarak ise; her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirleri toplamının aylık ortalamasına göre bu Kanun'un 1'inci maddesinde belirtilen gösterge rakamının, memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak tutardan [90,31 TL] daha az bir gelirin olması gerekmektedir (2022 s.K., md.1)¹⁰.

↳ **İşe yerleştirilememişler:** Kanun'da aylık bağlanacak ikinci bir grup olarak 18 yaşını dolduran ve işe yerleşmemiş olan engelliler sayılmıştır. Buna göre, 18 yaşını dolduran ve çalışma güçlerini %40 ilâ 69 arasında kaybeden engellilerin aylık alabilmesi için, engelli olan vatandaşın 18 yaşını doldurması, kanunen bakmakla mükellef kimsesi olmaması, engelli olduklarını tam teşekküllü hastanelerden alacak oldukları sağlık kurulu raporu ile belgelemeleri, herhangi bir işe yerleştirilememiş olması ve her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirleri toplamının ortalama aylık tutarının 2022 sayılı Kanununun 1. maddesine göre 65 yaşını geçmiş muhtaç vatandaşlara bağlanacak aylık tutarından [90,31 TL] daha az olması gerekmektedir (2022 s.K.,md. 1)¹¹.

↳ **18 Yaşın altındakiler:** 18 yaşını tamamlamayan engelliye aylık bağlanabilmesi için kanunen bakmakla yükümlü kişinin ortalama aylık gelirin 2022 sayılı Kanununun 1. maddesine göre 65 yaşını geçmiş muhtaç vatandaşlara bağlanacak aylık tutarından [90,31 TL] daha az olması gerekmektedir¹².

↳ **Aylığın iptali:** Özürllülük oranı, 5378 sayılı Kanun'a göre aylık bağlanması gereken oranın altına düşenler ile yukarıda belirtilen aylık ortama gelir tutarından fazla gelir elde etmeye başlayanların aylıkları kesilmektedir. Aylık hakkından yararlanan 18 yaşından küçük engellilerin yalnızca kendileri, 2022 sayılı Kanun'un 7. maddesinde belirtilen tedavi hakkından yararlanmaktadır. 18 yaşından küçük engelliye bakan yakını, sağlık yardımı hakkından yararlanamaz. Öte yandan, yukarıdaki hükümlere göre aylık alanlardan herhangi bir sosyal güvenlik kurumunun tedavi yardımı kapsamında bulunanlara sağlık-tedavi yardımı yapılmamaktadır. Son olarak şunu da ifade etmek gerekir: Eğer, engelli bir kişi birden fazla sosyal güvenlik kurumundan aylık veya gelir alıyorsa, yalnızca tercih edecekleri bir sosyal güvenlik kurumu tarafından aradaki fark ödenecektir. İki değişik kurumun birden fark ödemesi Kanuna aykırı düşmektedir (md. 25/ek md. 1).

Engelli aylığı, oldukça ayrıntılı ve hassas bir konu olmakla birlikte, sosyal modele bakan yönleri itibariyle anlamlıdır. Zira hemen her engelli, toplum içinde kendi haysiyetine yaraşır, insanca bir yaşam sürme amacını -yeterli olmasa da- kendisine ödenen maddî destekle gerçekleştirilmeye çalışmaktadır.

Kanun'un 31. maddesi, 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu'nun 61. maddesine eklenen bent ve fıkralara atıf yapmaktadır. Buna göre, ilgili değişikliklerde *engellilerin araçları için ayrılmış park yerleri ve bunun ihlali durumunda ise para cezasının iki kat artırıldığı* ibareleri yer almaktadır. Sosyal model açısından değerlendirildiğinde gündelik hayat içinde engellilerin kendi vasıtalarını kullanabilmeleri için imkân tanındığı aşikârdır. Kanun, engelliler ile sportif etkinlikler ve faaliyetler arasında ek-düzenlemeler ortaya koymuştur. 3289 sayılı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'da yapılan yeniden-düzenlemeye göre "özürllü bireylerin spor yapabilmelerini sağlamak ve yaygınlaştırmak üzere; spor tesislerinin özürllülerin kullanımına da uygun olmasını sağlamak, spor eğitim programları ve destekleyici teknolojiler geliştirmek, gerekli malzemeyi sağlamak, konu ile ilgili bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları ile yayınlar yapmak, spor adamları yetiştirmek, özürllü bireylerin spor yapabilmeleri konusunda ilgili diğer kuruluşlarla işbirliği yapmak" (md. 33)

şeklinde, engellilerin spor hayatından koparılmaması, fizikî gelişimlerinin sağlanması ve sosyal hayattaki destek kanallarının işletilmesi hedeflenmektedir.

Görme, ortopedik, işitme, dil-konuşma, ses bozukluğu, zihinsel ve ruhsal engelli çocukların özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki eğitim giderlerinin her yıl MEB bütçesine konulacak olan ödenekten karşılanması (md. 35/ek md. 3), eğitim imkânlarının engelliler için daha kolay-erişilebilir kılınması açısından oldukça önemlidir. Bu anlamda, sosyal model, *bütünleştirici* ve *kolay erişilebilir bir eğitim* hakkına vurgu yapmaktadır.

Tıbbî modelin hâkim olduğu bir başka madde ise 36. maddedir. 3960 sayılı Kalıtsal Hastalıklarla Mücadele Kanunu'nun 1. maddesinde yapılan değişiklik ile devlet, kalıtsal kan hastalıklarından thalessemia ve orak hücreli anemi dâhil olmak üzere, bütün kalıtsal kan hastalıklarıyla ve engelliliğe yol açan diğer kalıtsal hastalıklarla koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında mücadele etmektedir (md. 36). Böylelikle, özellikle ağır engelli çocuğu olan ailelerinin en önemli sorunu olan *kendilerinden sonra çocuklarının ne olacağı problemi* karşısında Kanun'la, ağır engellilere bir tür medikal 'bakım güvencesi' de getirilmektedir.

'Engellilik kültürü'nün yaygınlaştırılması ve toplum içinde yer alan pek çok dezavantajlı gruplara [*engelliler, kadınlar, çocuklar, güçsüzler* gibi] ilişkin bir farkındalığın ve bilincin tesisi anlamında, ayrımcılığın ve şiddetin teşvik edilmemesi için, 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'da bir takım düzenlemelere yer verilmiştir (md. 37).

Kanun ayrıca, engelli birimlerin oluşturulması noktasında, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'na ilâve bir madde eklemiştir. Bu noktadan hareketle, Büyükşehir belediyelerinde engellilerle ilgili bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme, danışmanlık, sosyal ve meslekî rehabilitasyon hizmetleri vermek üzere "engelli hizmet birimleri" oluşturulmuştur. Bu birimler, faaliyetlerini engellilere hizmet amacıyla kurulmuş vakıf, dernek ve bunların üst kuruluşlarıyla işbirliği hâlinde sürdürmektedirler (md. 40/ek md. 1). Böylece yerel yönetimler engellilerin, saygınlık kazandırma/değer verilme; mümkün olduğu kadar özgüvenlerinin yükselmesine yardımcı olma; eğitim-öğretim ve istihdam olanaklarını ıslah etme ve aile-sosyal yaşam kurma gibi sosyal modelin öncelikli konularında bir takım önemli roller üstlenebilmektedir.

Bununla birlikte 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesinin birinci fıkrasında geçen "*dil, ırk, renk, cinsiyet*" ibaresinden sonra gelmek üzere "*özürlülük*" ibaresinin eklenmesi Kanun'un, engellilere ilişkin ayrımcılıkla savaşımın somut bir göstergesini ortaya koymaktadır (md. 41). Öte taraftan Kanun, sosyal model ile yakından ilgisi bulunan "engelli kimlik kartı"nın hazırlanması ve/veya verilmesi yetkisini de valiliklere devredilebilmektedir (md. 42).

Engellilerin problemlerine kalıcı çözümler üretme maksadıyla "bütüncül" bir hizmet anlayışı geliştirmek isteyen Kanun, ÖZİDA'nın ana hizmet ünitelerini, Rehabilitasyon ve Eğitim Dairesi Başkanlığı; Özürlülük Araştırmaları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı; Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı; Proje ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı şeklinde yeniden düzenlemiştir (md. 43).

Bir kanunun sahip olduğu derinlik, sosyal problemler hareketindeki başarısının da en önemli göstergesidir. Bu anlamda, 5378 sayılı Kanun, oldukça yeni olmakla birlikte, engellilere yönelik olarak ortaya konan tüm hükümler, en ince detayına kadar ele alınmıştır. Bu Kanun, kısmen tıbbî; ama ağırlıklı olarak sosyal modelin yansımalarını taşımaktadır. Yakın bir zaman içinde yürürlüğe girmesi nedeniyle de dünya genelindeki pek çok gelişmeleri yakından takip etme imkânına erişen söz konusu Kanun, bütün olarak değerlendirildiğinde, engellilik konusunda *sentez bir yaklaşımın* eseri olduğu görülmektedir.

Kanun, bu bağlamda, gelecek dönemde engellilerle ilgili düzenlemeleri belirleyeceği gibi, özellikle sivil toplum ve gönüllü kuruluşların, engelli örgütlerin ve engelli ailelerinin çalışmalarını da biçimlendirecektir. Aysoy'un (2008) işaret ettiği gibi, Kanun, modern gelenek olarak sayılabilecek “*kurum temelli*” ve “*kamu idaresi merkezli hizmet*” anlayışı yerine; engellileri “*sosyal evreninden kopartmadan sunulacak hizmetler*”i önelemiştir. Dolayısıyla böylesi bir yaklaşım, Türkiye’de sosyal hizmet kurumlarının da yeniden yapılandırılmasını belirlemeye devam edecektir.

4. Sonuç

Sosyal bir fenomen olarak ifade edilen engelliliğin, nüfuzlu bir konuma gelebilmesinin temel şartlarından birisini, engelli bireylerin kendi hak ve menfaatlerinin bilincine erişmeleri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, örgütlenebilme becerileri ile kendilerini sosyal hayatın ayrılmaz bir parçası olarak görmeleri de engelliliğin üzerinde durulması gereken diğer önemli konulardandır.

Başlangıçta engelliliğin sadece bir “sağlık sorunu” kaygısıyla ele alınması, bu kesimin eğitim, istihdam, konut, ulaşılabilirlik gibi temel düzenleme/regülasyon alanlarıyla ilgili sosyal politikaların üzerine ciddi bir şekilde düşülmesini ne yazık ki; engellemiştir. Tıbbî modelin hâkim olduğu bu dönemlerde, engelli vatandaşlara ilişkin olarak bütünlükçü çalışmalar söz konusu olamamış ve bununla birlikte sosyal hayat “normal” insanlara göre düzenlenmiştir. Dolayısıyla böylesi bir algılama evreni de engellileri sosyal hayattan dışlayan, ayrımcı tutumlara maruz bırakan ve engellilerin sorunlarının göz ardı edilmesine olanak veren bir yapıyı da beraberinde getirmektedir.

1950’li yıllardan başlayarak engellilik olgusunun salt tıbbî bir yönünün olmadığını algılanması ve eğitim alanında meydana gelen bir takım önemli gelişmeler, dünyada tıbbî modelden yavaş yavaş toplumsal çözümleyici bir kavram olarak dillendirilen bir kavrama, sosyal modele, geçilmeye başladığını gözler önüne sermektedir. Söz konusu model, tıbbî modelden oldukça farklı bir duruşa sahip olarak, engelli ferдин kendisinin değil; toplum içerisinde kendisine dikte edilen engellerin bir “handikap” meydana getirdiğini iddia etmektedir. Bu anlamda *baskı* ve *marjinalleştirme* gibi eski modele özgü oldukça soğuk ve keskin tanımlamalar, bu modelde, *yetkilendirme* ve *sosyal hayata dâhil olma* düsturlarına evrilmiştir.

Engelliler konusunda, dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de yapılan düzenlemeler, engelliğin önlenmesi, sağlık, eğitim, istihdam, sosyal hayata adaptasyon, fizikî çevre, hizmet ve yardımlar bakımından politikaları ve çözümleri içermekte ise de, uygulamada karşılaşılan sorunlar, mevcut düzenlemelerin tam olarak uygulanmadığını, hizmet sunumlarında farklılıklar olduğunu ve hedef kitleye yeterli şekilde ulaşamadığını göstermektedir. Türkiye’de hemen hemen tüm kurum ve kuruluşların görev alanına giren engellilik sorunsalı, bu konuda dağınık bir mevzuat yapısı oluşmasına, hizmetlerin iç içe geçmesine, böylece görev ve yetki karmaşasına neden olmaktadır. Bu nedenle, engellilerle ilgili çeşitli düzenlemelerin, Anayasa başta olmak üzere mevzuatta yer almasına karşın, uygulamada çeşitli aksaklıklar yaşanmaktadır. Bu konulardaki aksaklıkları gidermek için, işbirliği ve koordinasyonun sağlanması görevi 571 sayılı KHK ile ÖZİDA’ya verilmiştir.

Bununla birlikte, ÖZİDA’nın, kuruluş amacı doğrultusunda belirlenen görevleri ile engellilik konusunda hizmetlerin düzenli ve verimli olarak yerine getirilebilmesi ve koordinasyonun sağlanabilmesi için ülke genelindeki bilgilerin tek merkezde toplanmasına da ihtiyaç duyulmaktadır.

Kanun, engellilere ilişkin bilgilendirme ve bilinçlendirmenin sağlanması için eğitim programları geliştirilmesini, tıbbî tanı ve eğitsel tanının farklı kurumlarca yapılmasını, rehabilitasyon hizmetlerinin ulusal -sosyal-politikalar çerçevesinde bütünlük içinde gerçekleştirilmesini, tıbbî rehabilitasyon merkezlerinin açılış, işleyiş ve görevlerinin

standartlara bağlanması ve denetimini, tanılama ve değerlendirmede ölçüt bağımlı testler ve gelişim ölçeklerinin kullanılmasını, valiliklerde, belediyelerde ve üniversitelerde engelliler için koordinasyon birimleri kurulmasını, ailelerin eğitimi için ana-baba okulları açılmasını ve özel eğitime ailenin katılımının sağlanmasını, meslekî rehabilitasyonun yaygınlaştırılması, geliştirilmesi, her yaş ve engelli grubundaki bireylere ulaşmasını, istihdam politikalarının geliştirilmesini, engelliler alanında çeşitli eğitim yöntemleriyle insan kaynağının artırılmasını, fiziksel çevrenin engellilere ve standartlara uygun olarak düzenlenmesini olanak vermektedir. Aynı şekilde Kanun'un diğer kanunlarda değişiklik yapılmasına ilişkin hükümleri de, büyük şehir belediyeleri ve belediyelerin engelli bireyleri ekonomik yönden desteklemelerini, engellilere yönelik veri tabanı oluşturulmasını da içermektedir.

Yakın bir dönemde Kanun'un yürürlüğe girmesi, dünyadaki bu konuyla ilgili son gelişmelerin takip edilerek çerçevesinin oluşturulması, esasen büyük bir avantaj olarak nitelendirilebilmektedir. Engelliler adına alınan kararlarda, "*engelliler hakkında; ama engelliler olmadan asla*" mottosuyla ortaya çıkan sosyal modelin, dünya genelinde daha ağır basan bir yaklaşım olduğu ortadadır. Bu nedenle, Türkiye bu 'deneyim'i kendi mevzuatına taşımış ve bunda da başarılı olmuştur. Yalnız, engellilerle ilgili olarak salt sosyal modelin benimsenmesi de pek mümkün gözükmemektedir; zira tanı(lama), bakım ve takip programlarının güçlendirilmesi, önleme programlarının dikkatle hazırlanması gibi tıbbî modeli betimleyen çalışmalar, engelli bireyler için son derece büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, -Kanun'da yer aldığı gibi- engellilere ilişkin gerçekleştirilen hizmetlerde, sosyal modelin baskın bir yaklaşım olarak kabul gördüğü ve engellilerin gereksinim duyduğu tıbbî süreçlerin de "sosyalleştirilmesi" gerektiği ortadadır.

* Hahn, H. (1988). "Can Disability Be Beautiful?", Social Policy, Vol: 18, p. 30.

² "Hayat hakkı ve kişi dokunulmazlığı; dernek kurma hakkı; kişi özgürlüğü ve kişi güvenliği; toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı; düşünce ve düşüncüyü açıklama özgürlüğü hakkı; çalışma özgürlüğü hakkı; inanç ve ibadet özgürlüğü hakkı; dilekçe hakkı; konut dokunulmazlığı hakkı; seçme ve seçilme hakkı; mülkiyet hakkı; kamu hizmetine girme hakkı; eşitlik hakkı ve âdil yargılanma hakkı"nı ifade eder.

³ Çalışma hakkı; işyeri yönetimine katılma hakkı; dinlenme hakkı; parasız eğitim ve öğrenim hakkı; sendika kurma hakkı; grev ve toplu sözleşme hakkı; sosyal güvenlik hakkı; kültürel yaşama katılma hakkı; sağlık hakkı; beslenme hakkı; konut hakkı ve korunmaya muhtaç kimselerin korunmasıyla ilgili haklar"ı ifade eder.

⁴ "Çevre hakkı; gelişme hakkı; barış hakkı ve insanlığın ortak mirasına saygı hakkı"nı ifade eder.

⁵ 3194 sayılı İmar Kanunu, 3030 sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 1580 sayılı Belediye Kanunu, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu, 1479 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu, 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu, 1543 sayılı Genel Nüfus Sayımı Kanunu, 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun.

⁶ Kanun'la ilgili olarak detaylı irdeleme, sonraki bölümde yapılacaktır; fakat özetle Kanun, *bütünlükçü* ve *kapsamlı* olması ve bugüne kadar edinilmeyen birçok hakka işaret etmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, ayrımcılıkla savaşım temelli bir sosyal politika çerçevesini belirleyen bu Kanun'da ayrımcılık tanımı yapılmadığından ayrımcı uygulamalar karşısında suç duyurusunda bulunma hakkı *kullanılamamaktadır*.

⁷ BYKP'nin engellilere bakan yönlerine geçmeden önce, ana hatlarıyla ilgili dönem Hükümetleri'nin engellilere bakış açısını vermekte yarar vardır. Bu bahisle, 31. T.C. Hükümeti'ne kadarki programlarda engellilerle doğrudan doğruya ilgili bir öngöründe *bulunulmamış*, "genel sağlık ilkeleri" ve "sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesi" ile ilgili öngörülerle yetinilmiştir. Bu -Hükümet- dönemine kadar devletin engellilerle ilgili doğrudan bir politikası olmamıştır. 31. Hükümet (3.11.1967) programında ilk kez doğrudan engellilerle ilgili bir öngöründe bulunulmuş, "sakatların parasız tedavi imkânlarına kavuşturmak" hedeflenmiştir. 1980'li yıllara kadar Hükümet programlarında doğrudan engellilerle ilgili herhangi bir politikaya *rastlanılmamış*; benzer şekilde genel sağlık, sosyal güvenlik sistemlerinin genişlemesi yer verilmiştir. Engelliliğin, **bir sağlık sorunu olarak değerlendirildiği** yani tıbbî modelin benimsendiği bu döneme kadarki hükümet programlarında da görülmektedir. Aynı şekilde bu dönemde, engellilerin **eğitimi, toplumsal yaşama katılımı, istihdamı** ile ilgili düzenlemeler *yapılmamıştır*. Oysaki 47. Hükümet (15.11.1989) "*toplumsal olarak korunması gereken sakatlara yönelik hizmetlerin koordinasyonu ve istihdamı hususlarına*

ayrı bir önem verilecek" öngörüsünde bulunarak, **engellilerin istihdam sorunlarına** yönelmiştir. 48. Hükümet ile (30.06.1991) birlikte bu döneme kadarki Hükümet programlarında engelliler için gerekli sosyal ve yasal düzenlemelere yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi belirtilmiştir. Hükümetler tarafından *engellilerin ve onların sorunlarının farkına varılması*, 1980'li yılların başlarından itibaren. Bu da engellilerin *korunması, bakılması, sosyal güvenlik kapsamında yer almalarının sağlanması, istihdam* gibi konularda düzenleme getirilmesi şeklindedir. Bu husus, engellilerin fırsat eşitliğine yönelik değil; yalnızca korumaya yönelik düzenlemeler şeklindedir (Gökmen, 2007). 1990'lı yıllardan itibaren engellilerin toplumsal yaşamda yer almalarının ve eğitimlerinin sağlanması, bunun için gerekli tedbir ve desteğin verilmesi üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu da sosyal model yaklaşımının benimsenmesi gayretleri açısından bir yaklaşımı ortaya koyar.

⁸ "Mevzuata uygun olmak kaydıyla; özürllüleri mesleklerine uygun münhal kadrolara atanması, mesleklerini icra veya infaza yardımcı araç ve gerecin kurumlarınca temin edilmesi esastır. Özürllüleri Devlet memurluğuna alınma şartları ile hangi işlerde çalıştırılacakları, mesleklerini icra ve infazda hangi yardımcı araç ve gereçlerin kurumlarınca temin edileceği, zihinsel özürllüleri hangi görevlere atanmasında asgari eğitim şartından istisna edileceği hususları müştereken hazırlanacak bir yönetmelikle düzenlenmiştir" (5378 s.K., md. 20).

⁹ Söz konusu durumu destekleyecek bir başka örnek *Noterlik Kanunu* boyutuyla verilebilir. 1512 sayılı Noterlik Kanununun 73. maddesine göre, ilgilinin *işitme, konuşma veya görme engelli* olması durumundan hareketle, noterin, ilgilinin işitme, konuşma veya görme engelli olduğunu anlaması hâlinde, *işlemler engellinin talebine bağlı olmak üzere* iki tanık huzurunda yapılmakta ve ilgilinin işitme veya konuşma engelli olması ve yazı ile anlaşma imkânının da bulunmaması hâlinde, iki tanık ve yeminli tercümanın bulundurulması gerekmektedir (md. 23). Böylece gündelik hayatta, engellilerin toplumsal ilişkilerinin sağlıklı bir zeminde yürütülmesi adına önemli adımlar atılmaktadır.

¹⁰ Yukarıda sayılan üç şartı bir arada bulunduran engellilere, engelli aylığı bağlanmaktadır. Bağlanacak ortalama aylık miktarı **270,93 TL**, üç aylık tutar ise **812,79 TL**'dir. Bu gruba, özür oranı **% 70 ve üstü** olan engelliler girmektedir (SGK-Bülten, 2009: 31). Bu aylıkların 1 Temmuz 2009 tarihinden sonra geçerli olduğu belirtilmelidir.

¹¹ Bu şartların hepsini bir arada taşıyan engellilere de ortalama 180,62 TL aylık bağlanmıştır (SGK-Bülten, 2009, 31). Bu aylıkların 1 Temmuz 2009 tarihinden sonra geçerli olduğu belirtilmelidir.

¹² Bu halde, 18 yaşın altındaki engelliler için **180,62 TL** aylık bağlanmıştır. Söz konusu aylık, 18 yaşından küçük engelliye bakan yakınına verilmektedir (SGK-Bülten, 2009: s. 31).

Kaynakça

- Akcan, Ş. (2008). *Özürllü aylığında değişiklikler*, 11.04.08, <http://www.engellilersitesi.com/haber/14-engelli-haklari-ozurlu-ayliginda-degisiklikler.html> (Erişim Tarihi, 16.09.2009).
- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal model çerçevesinde özürllülüğe yaklaşım. *Ufkun Ötesi Bilim*, 2(1).
- Aysoy, M. (2008). *Hayatı paylaşmak için engel çok*, İstanbul: Açı Kitaplar.
- Bağdadioğlu, E. (2009). Özürllü istihdamı. *TÜRK-İŞ Dergisi*, Mart - Haziran, Sayı: 384, 141- 43.
- Balkır, Z. G. (2009). *Türk Anayasa yargısında sosyal hakların korunması*, Ankara: Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 335.
- Beaulauier, R. L. & Taylor, S.H. (2001). Social work practice with people with disabilities in the era of disability rights. *Social Work in Health Care*, 67 - 91.
- Çağlayan, D. (2006). *Özürllü haklarının gelişimi: Merhametten Hakka*, Ankara: TODAİE Yayınları..
- Davis, L.J. (2006). *The disability studies readers*. New York: Routledge Press.
- Degener, T. & Quinn, G. (2002). *Human rights and disability*, Washington DC: United Nations Press.
- Doğan, Ç. (2008). Engelliler: Postmodern kapitalizmin sakatları. *Birikim*, Sayı: 229, 36 - 44.
- DPT (2009). 9. BYKP, <http://plan9.dpt.gov.tr/> (Erişim Tarihi, 20.09.2009).

- European Parliament (2002). *Written declaration on 'non-discrimination towards the state of health of disabled persons'*, Brussels.
- Gökmen, F. (2007). Türkiye’de özürlü haklarının gelişimi. *ÖZ-VERİ*, 4(2).
- Gülmez, M. (2001). *İnsan hakları ve demokrasi eğitimi*, Ankara: Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi [TODAİE], 1-28.
- Hahn, H. (1988). Can disability be beautiful. *Social Policy*, Vol: 18, 22 - 40.
- Karçkay, K. (2002). *Toplumsal bir kimlik olarak özürlülük* (Uzmanlık Tezi). Ankara: Başbakanlık Özürsümler İdaresi Başkanlığı.
- Osunluk, H. (2002). *Özürsümlü hakları ve Türkiye*, Ankara: TODAİE.
- ÖZİ (1999). I. *Özürsümler Şûrası* (Çağdaş Toplum, Çağdaş Yaşam ve Özürsümler) Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Ankara: Takav Matbaacılık.
- ÖZİDA (2004). *Türkiye özürsümler araştırması*, Ankara.
- ÖZİDA (2006). *Özürsümler Kanunu ve ilgili mevzuat*, Ankara: Başbakanlık ÖZİDA Yay. No: 43.
- Robertson, B. A. (1998). Disability community and pride. (Ed.) Lynn Schlesinger and Diane Taub, *Syllabi and instructional materials for teaching sociology of disabilities* (pp. 30-35). Washington D.C.: American Sociological Association.
- Seyyar, A. (2006). *Özürsümlere adanmış sosyal politika yazıları*, Sakarya: Adapazarı B.Ş.B Yayınları.
- Shakespeare, T. (2006). *Disability rights and wrongs*, NY: Routledge Press.
- Social Model (2002). www.southamptoncil.demon.co.uk/membership.htm (Erişim Tarihi, 15.08.2007).
- Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) (2008). *SGK-Bülten*, Yıl: 3, Sayı: 29, Ağustos.
- Şahin, H. (2004). Engellilik kimin sorunu: Bireyin mi, toplumun mu?. *ÖZ-VERİ*, 1(1).
- Talas, C. (1981). Sosyal haklar ve Türk Anayasalarında sosyal hakların evrimi. *İnsan Hakları Yıllığı*, Ankara, 43 - 50.
- Tanör, B. (1978). *Anayasa hukukunda sosyal haklar*, İstanbul.
- Uşan, F.M. (2000). “Özürsümler de İnsan: Özürsümlere de İnsan Hakları”, Türkiye’de İnsan Hakları, Oya Çiftçi (der.), Ankara: TODAİE Yayınları, ss. 549 - 69.
- Vardakastanis, Y. (2003). Equalization Strategy of People with Disabilities, www.fimftic.org/index , Erişim Tarihi: 16.05.2008.
- Winter, J.A.(2004). Toplumsal bir sorun çözümleyici olarak özürsümlü hakları hareketinin gelişimi (Çev. Mehmet Ergün). *ÖZ-VERİ*, 1(2), 341 - 56.
- 22.04.1926 tarihli ve 818 sayılı Borçlar Kanunu.
- 29.06.1956 tarihli ve 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu.
- 17.07.1964 tarihli ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu.
- 08.06.1965 tarihli ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu.
- 23.07.1965 tarih ve 12056 sayılı Resmî Gazete: 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu.
- 29.07.1970 tarihli ve 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu.
- 05.02.1972 tarihli ve 14090 sayılı Resmî Gazete: 1512 sayılı Noterlik Kanunu.

- 01.07.1976 tarihli ve 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun.
- 09.11.1982 tarih ve 17863 (Mükerrer) sayılı Resmî Gazete: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.
- 27.05.1983 tarih ve 18059 sayılı Resmî Gazete: 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu [SHÇEK] Genel Müdürlüğü Kanunu.
- 13.10.1983 tarihli ve 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu.
- 21.05.1986 tarihli ve 3289 sayılı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nün Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanunu.
- 28.12.1993 tarihli ve 3960 sayılı Kalıtsal Hastalıklarla Mücadele Kanunu.
- 30.05.1997 tarihli ve 23004 sayılı Resmî Gazete: 571 sayılı Özürllüer İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.
- 22.05.2003 tarihli ve 4857 sayılı İş Kanunu'nu.
- 10.07.2004 tarihli ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu.
- 12.10.2004 tarih ve 25611 sayılı Resmî Gazete: 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu.
- 07.07.2005 tarih ve 25868 sayılı Resmî Gazete: 5378 sayılı Özürllüer ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun.